

Muziek zelf beginnen te begrijpen

Een klein voorbeeld van de manier waarop kleine kinderen iets waarover ze in aanleg beschikken ontdekken en verder kunnen ontplooiën

Inleiding door de vertaler

Rieke de Kool stuurde me, toen ze me eraan herinnerde dat ik aan de slag moest gaan met de vertaling van dit stuk, het volgende P.S. bij haar

op het gebied van muziek een fundament voor het leven te leggen. Hieronder doet zij haar verhaal. De tussenvoegsels die bij wijze van illustratie over de tekst zijn verspreid, zijn door haar verzameld. We hebben

'Tijdens de waarneming van wat onvolkomen is, is de oriëntatie gericht op de verwachting van wat volkomen is'

'An der Erwartung des Vollkommenen orientiert sich die Wahrnehmung des Unvollkommenen'
(Martin Wagenschein)

e-mail: 'P.S. Vandaag zag ik weer eens wat muziek met kinderen doet. Ik heb een neefje van een jaar en een week, dat een loopautootje heeft waar muziek uit komt. Je kunt er ook los mee spelen. Vandaag liep hij telkens rondjes en ging vervolgens uitgebreid zitten om aan de muziekhandels te trekken. Druk zijn armen, handjes en bovenlichaam bewegend en met een stralend gezicht voerde hij vervolgens gewoonweg een showtje op, waarna hij opnieuw aan de handel trok en hetzelfde deed. Echt geweldig om te zien!' Steeds weer hetzelfde doen. Een kind dat er niet moe van wordt iets steeds weer opnieuw uit te proberen en daardoor *zelf* te ontdekken wat deze mooie wereld voor hem inhoudt. Martin Wagenschein heeft er ook over geschreven. In één van de onderwijskunstbulletins (2003, jaargang 3, nummer 2, p. 6) is de vertaling opgenomen van een tekst waarin

ze in het Duits laten staan. Dat geldt ook voor de Zwitserse versjes die Ursula Looser-Menge nodig heeft om dat wat ze in de haar toevertrouwde kinderen al aangelegd vindt tot ontplooiing te laten komen.

Zwangerschap binnen en zwangerschap buiten het lichaam van de moeder

Adolf Portmann, de grote bioloog uit Basel, stelt dat de menselijke zwangerschap in twee delen is opgesplitst: negen maanden binnen het lichaam van de moeder - waar alle organen worden gevormd - en dan nog eens negen tot elf maanden buiten de bescherming van het moederlijk lichaam – toevertrouwd aan de toewijding en zorg, aan de liefde van ons mensen.¹ Sinds ik me ervan bewust ben dat de aanleg van talenten bij het zeer jonge kind voortduurt tot in het eerste levensjaar ondervind ik daardoor een

'Met onze raadgevingen lopen we het gevaar dat we een kloof creëren tussen het kind en de zin die dingen en gegevens voor hem hebben'

'Unsere Ratschläge beinhalten die Gefahr, zwischen dem Kind und seinem Sinn und sicheren Gespür für Objekte und Gegebenheiten einen Spalt zu erzeugen'
(Martin Wagenschein)

hij beschrijft hoe een kleine jongen telkens opnieuw kiezelsteentjes laat vallen en daar helemaal door gefascineerd is. Het was Wagenschein die de Zwitserse leerkracht Ursula Looser-Menge tientallen jaren heeft geïnspireerd om bij heel jonge kinderen vanaf drie jaar

aanmoediging en ondersteuning in mijn al jarenlange zoektocht naar de goede, wezenlijke ontplooiing van de muzikaliteit van het kind. Niet alleen naar de ontplooiing trouwens, maar ook naar het bewaren van wat in het kind al is aangelegd. Wanneer je dit weet, hoeft je alleen maar naar het kind te kijken om

de duidelijke vreugde over zelf teweeggebrachte ritmische structuren en melodieuze fragmenten op te merken. Ze komen nogal laat in dit tweede zwangerschapsgedeelte, maar ze passen naadloos bij de verschijnselen die daaraan voorafgaan en allemaal van bijzonder belang zijn voor het komende leven:

- Eerst is er (nog vóór de geboorte) sprake van beweging. Deze wordt hoe langer hoe genuanceerder;
- De zintuigen worden één voor één wakker en vormen met elkaar een netwerk;
- De handen worden ontdekt en als iets eigens herkend, en meteen begint het eerste spel: eerst met de handjes, dan ook met de voetjes;
- De emotionele betrokkenheid begint zich te differentiëren;
- Het ritmisch kloppen met voorwerpen krijgt een steeds duidelijker herkenbare orde;
- Nadat de eigen stem ontdekt is en de articulatie verwoed geoefend wordt, komen de eerste melodieuze fragmenten tevoorschijn;
- Speelgoed helpt – via de waarnemingsmogelijkheden van de handjes – het eigenaardige en bijzondere van de dingen te ontdekken. Het kind komt nu tot vergelijkend

ontwikkeld worden dat iedere isolerende maatregel langzaam maar zeker leidt tot wegwijnen, dat de eenheid dan geschaad wordt, bijvoorbeeld omdat

de omgeving van zijn broertjes, zusjes en vriendjes ontbreekt. Als we dat maar in het oog houden, en als onze manier van toewijding aan de kinderen echt op

'Het gaat om het plezier van de ontdekking, om de frisse lucht van het onmiddellijke beleven, om het wakker maken en instandhouden van waarnemingsbekwaamheid'

'Es geht um Entdeckerfreuden und die Frische und Unmittelbarkeit des Erlebens, um die Weckung und Erhaltung von Wahrnehmungsfähigkeit'
(Martin Wagenschein)

denken en vervolgens tot na-denken. Hier zijn we bij de noodzakelijke voorwaarden aangekomen voor het abstracte denken later.

Adolf Portman wist dat zijn ontdekking (het unieke en nooit meer terugkomende in de geschiedenis van een leven) ook voor het overleven van de mensheid van groot belang is. Dat wil zeggen dat hierin een pedagogische oproep ligt die voor de toekomst van onze kinderen van belang is.

De consequenties voor de pedagogie van het kind

Wanneer we ervan uitgaan dat de volledige aanleg van talenten voortduurt tot in het eerste levensjaar wordt het voor de ouders en leraren, voor de pedagogie – de praktijk van het opvoeden – van het jonge kind een opgave om respect te ontwikkelen voor deze uit zoveel verschijnselen en gebeurtenissen tot een geheel samengegroeide eenheid, en deze eenheid te bewaren. Nu moet er een gevoel voor

hen gericht blijft, kan dankbaarheid beleefd worden over de manier waarop begrijpen, inzien, plezier bij het leren, zelfvertrouwen, vertrouwen in de meester of juf en vertrouwen in de zaak zelf die geleerd moet worden zich ontwikkelen en duurzaam worden. Dan kan ook 'das Einzelne Spiegel des Ganzen bleiben', zoals Wagenschein het zegt, kan het exemplaar de spiegel van het geheel worden en zijn bijdrage leveren aan een humane groei van ervaring, aan een persoonlijk leerproces dat tot competentie en wetenschap leidt.

In deze groei van waarnemen en ervaring van de verschijnselen in de wereld buiten heeft de in ieder kind aanwezige muzikaliteit een bijzondere en opvallende plaats. Want, in tegenstelling tot alles wat in de andere leervakken van *buiten* naar het kind toegebracht moet worden, breidt muzikaliteit zich van *binnenuit* uit. Dit gebeurt op de hele wereld

en in alle culturen door de bewegingsspelletjes van kinderen. Daardoor – op een natuurlijke manier – komt muzikaliteit tot ontplooiing, breidt ze zich uit, krijgt ze vorm en vastberadenheid, en blijft ze steeds met alle onderdelen van de eenheid verweven.

In onze cultuur dringen de kinderen *uit zichzelf* – het voorbeeld van wetende en kunnende volwassenen

'De beginneling hoeft alleen maar lang genoeg in een primaire houding te vertoeven, intensief luisterend naar het nog niet vreemd geworden natuurlijke fenomeen en van daaruit op zoek te gaan'

aangaat. Het tegendeel ervan heet 'kennisoverdracht', heet 'informatie'. Wij kunnen dat geschenk ontvangen als we ons op *zijn* en *haar* weg door hem of haar laten meenemen, als we de weg gaan van de groep kinderen voor wie we verantwoordelijk zijn. Af en toe zal hij of zij of de groep hulp nodig hebben. Maar soms hebben ook wij hulp nodig, hulp van hen.

'Der Anfänger braucht nur lang genug in der primären Haltung zu verharren, eindringlich lauschend auf das noch nicht verfremdete Naturphänomen und von ihm aus zu suchen' (Martin Wagenschein)

volgend – nog verder door. Ze hebben daarvoor geen onderwijs nodig, tenminste voorlopig nog niet, Ik ben steeds opnieuw verrast, verbaasd, ja overweldigd en misschien zelfs geteisterd als ik de dingen beleef waarover ik nu ga vertellen. Ik heb het vaak opnieuw geprobeerd, en steeds groeide, resulteerde hetzelfde vanuit een werkelijk beleefde muzikaliteit. Als we haar maar behoedzaam bewaken. Ze wordt daarbij niet systematisch, maar ze ontstaat, ze staat op – de muzikaliteit waar ik het over heb.

Jonge kinderen ontdekken ritmische notatie

'We moeten net zoveel oog hebben voor het kind als voor de zaak', 'We moeten uitgaan van de zaak die voor het kind de zaak is en niet van de zaak die generaties van volwassenen ervan gemaakt hebben', zegt Martin Wagenschein. Het gaat hieronder over iets wat wij 'ritmische notatie' noemen. Maar hoe kan een kind vanuit zijn of haar perspectief deze zaak ondervinden? Heeft het daartoe überhaupt de

Dus beginnen we maar gewoon ...

Er zijn talloze versjes en liedjes die de kinderen meebrengen, met elkaar uitwisselen, van elkaar leren en ook aan ons volwassenen leren. En als we gewoon samen goed luisteren, ontdekken we verschillende manieren van uiting geven aan wat de versjes met ons doen (hoe ze ons in beweging zetten), gesproken en gezongen manieren. (De vakterm 'ritme' mag nog niet aan de orde komen en hij is hier bovendien overtoollig). We kunnen dat wat de taal doet – misschien net iets armer – weergeven door in onze handjes te klappen. We beleven het gesprokene en gezongene dan alleen diep van binnen. We denken het alleen nog maar en zeggen niets en laten de andere kinderen raden welk versje, welk liedje we met onze handen 'opzeggen'. (Het is een raadselspelletje vanuit de innerlijke voorstelling, het bestaat uit beweging, minstens één zintuig is werkzaam, het brengt plezier met zich mee, het raakt ons).

Kunnen nu onze voetjes ook onze 'muziek' vertellen?

'Juist op de voornaamste trajecten van de "genese" heeft de vaktaal niets te zoeken'

'Gerade auf den wichtigsten Strecken der Genese hat die Fachsprache noch nichts zu suchen' (Martin Wagenschein)

mogelijkheid? Ja, kennelijk heeft het kind die. En het schenkt *ons* zijn manier van 'verstaan'. Verstaan betekent immers: een betrekking aangaan. En dat gebeurt als iets wat binnenin ons al aangelegd is met iets buiten ons een verbinding zonder breuklijn

Natuurlijk lukt dat. Het is weliswaar iets moeilijker dan iets met je handjes zeggen, maar het lukt ook. Misschien moeten we nog een beetje oefenen, maar dan lukt het beslist!

En al vlug valt ons op dat onze 'muziek' en onze

voetjes hun ruimte moeten hebben, én tijd. En we merken, als we er aandacht voor hebben, dat de manier waarop onze voetjes 'zingen' bij de bewegingen past die wij uit onze taal al kennen. Soms zijn het maar een paar stapjes, soms is het springen, soms is het huppelen, soms huppen, soms dartelen, soms blijf je gewoon staan. En onze woorden doen dat ook in onze versjes en liedjes.

Telkens opnieuw zijn we er nieuwsgierig naar hoe onze voetjes het doen bij onze versjes en liedjes, en het wordt steeds duidelijker en helderder dat onze muziek en de bewegingen van onze voetjes een en hetzelfde zijn. We kunnen dat nu zelfs ook zeggen, uitspreken.

***'Als kinderen zo mochten
groeien als ze in aanleg zijn,
waren het louter genies'***

pols, doet haar ogen dicht en laat ons horen wat haar voelend-luisterende rechterhand via een krijtje 'vertelt', terwijl ze op het bord tekens krast.

Het krijtje 'zingt': 'Huri, hari, hocket ...'²

en we horen duidelijk: stap stap stap stap staan staan.

en wij zien dan dit:

Grote verbazing bij de kinderen. En dan roepen ze allemaal door elkaar ... 'Dat kan ik ook!'; 'Dat wil ik ook!'. En nu komt ieder kind via verschillende bekende

***'Wüchsen die Kinder fort, wie
sie angelegt sind, wir hätten
lauter Genies'***

(Johann Wolfgang Goethe)

Nu wordt het raadselspelletje moeilijker: één van de kinderen kiest een versje of een liedje uit zijn of haar eigen schat aan versjes en liedjes en laat dat alléén maar met zijn of haar voetjes horen. Of we dat kunnen raden?

hin-ke stap stap stap spring en sta!

Soms is nog niet metéén duidelijk wat de kleine 'voorzanger' bedoelt. Hij of zij lijkt wel een beetje nerveus. Maar als je rustig bent vóórdat je voetjes beginnen, als je dus stilletjes je eigen liedje van *binnen* vooraf 'hoort' – jouw liedje dat je uitgezocht hebt - dan gaat het gemakkelijker. Wij buiten kunnen het dan ook gemakkelijker herkennen. Om dit 'van binnen' te vinden helpt het wel eens als je naar je hart luistert. Zo komen we erop stilletjes naar onze eigen hartslag, onze 'pols', te zoeken – ('Dat doet de dokter immers ook!'). En van nu af aan wordt het een goede gewoonte eerst stilletjes onze pols te voelen. Al vlug gaat dat zó vanzelfsprekend dat het bijna saai wordt. Maar de kinderen willen verder ...

Daar staat Elisabeth op. Ze is zes jaar oud. 'Dat wil ik nu eens opschrijven!', zegt ze. 'En hoe wil je dat doen?', vraagt de volwassene verrast (niet wetend hoe dat zou kunnen). 'Heel eenvoudig!', roept ze. Rustig en volstrekt niet opgewonden gaat Elisabeth voor het grote zwarte bord staan. Ze is duidelijk gefixeerd op wat er bij haar van binnen gebeurt. Ze voelt haar

aftelspelletjes aan de beurt.

Philipp: 'Itz--li pitz--li ra--ben- fuss ...
sprin-ge sprin-ge sprin-ge stap'

en we zien:

Eliane laat ons horen:

trippeltrappel tippeltrappel
trippeltrappel trippeltrappel

Wij herkennen:

'O-ber-poppel Hoppel- hase
hop-pelt in dem Stoppelgrase ...'

En we zien:

Enzovoort, enzovoort.

Een heel 'vocabulaire' wordt ons duidelijk, nu ook zichtbaar.

Er is nog iets wat ons opvalt: dat de hoeveelheid ruimte die onze muziek claimt, zowel op het bord als op de grond, varieert. Bij stap-stap zijn de krijtstreepjes langer dan bij springen, bij dartelen nog korter en bij trippeltrappel helemaal kort. Bij hinken komt er juist weer een wat langer streepje. En werkelijk, steeds is het zo dat, zelfs als we onze oren dicht hebben en

niets hebben kunnen horen, we kunnen zien wat het krijtje 'gezongen' heeft.

Eén van de kinderen zegt verwonderd: 'Dat zijn de benen van de muziek'. De voetjes ontbreken nog. En hij gaat naar het bord en tekent er voetjes onder.

'Hier zijn het echt noten!' De kinderen zijn enorm enthousiast.

Nu moet de volwassene – met spijt – iets uit haar wetenschap inbrengen. De kinderen gaan ermee akkoord ze dat doet:

- 'Stap' duurt één polsslag en is één woord en ziet er zo uit:

- 'Sprin-ge' duurt ook één polsslag, en is ook één woord, maar heeft nu twee bewegingsstreepjes nodig. En daarom verbindt de volwassene het met een balkje. Dat ziet er dan zo uit:

- Ook 'höp-per-le' is één woord en duurt één polsslag. Het krijtje tekent drie streepjes: \ \ \ en die worden weer met een balkje verbonden, en om dit niet met 'sprin-ge' te verwarren schrijft de volwassene nog een 3 boven het balkje en daarom ziet 'höp-per-le' er zo uit:

- 'Trip-pel-trap-pel' is wéér één woord. Vier streepjes \ \ \ \ op één polsslag. En nu gaat het balkje over vier streepjes en om het niet met 'sprin-ge' en met 'höp-per-le' te verwarren tekent men liever er nog een balkje boven. Dan ziet het er zo uit:

- 'Tripp--trap-pel' is ook weer één woord en duurt één polsslag, het krijtje doet: | \ \ het balkje komt over alles en nog een klein tweede balkje over '... trap-pel', omdat dat nu vlugger gaat. Dus zo:

- En dat is anders dan 'trip-pel--trapp' \ \ \ | óók één woord op één polsslag, en het balkje over alles weer zo als zonet, maar het kleine balkje staat nu op een andere plek. Dat ziet er dus zo uit:

Enzovoort, enzovoort.

En de volgende keer willen we nog eens alle verschillende manieren van bewegen in onze muziek die we nu al kennen bijeenbrengen. Dat ziet er dan ongeveer zo uit ...

En onze pols doet bom-bom-bom-bom ...

Nu zijn onze meest vertrouwde bewegingen in iedere muziek onze kennissen geworden, onze vrienden. Er zullen er nog wel meer te zoeken en te vinden zijn, maar dat hoeft eigenlijk niet. We moeten er immers geen volledige catalogus van maken! We zouden daardoor misschien zelfs het zo kostbare creatieve vergeten. Het kwam immers op het ontdekken aan.

De kinderen hebben nu uit hun ongebroken eenheid met behulp van haar delen – beweging, zintuigen, handjes, voetjes, spel, emotie, muzikaliteit en denken – competentie en wetenschap ontwikkeld die *in* hen wortels hebben gevat en verbreed zijn naar *buiten*. Later pas zullen ze merken dat het 'tellen' wat de grote mensen doen, en wat soms echt verwarrend lijkt, *precies* hier thuishoort. Hier is alleen belangrijk dat de kinderen de genese,

het *ontstaan*, van deze zaak ervaren – in de letterlijke zin ontstaat iets, wordt iets er-varen, door-leefd. De zaak is nu verbonden met henzelf en dáárom

wachten, de moeders ook, verzamelen zich rond Philipp. Ze kijken in zijn schrift, herkennen wat Philipp herkend heeft, en nu 'lezen' ze mee. Het zijn allemaal

'De allereerste dingen brengen hem die het durft met hen om te gaan terug naar de bron waaruit hij zelf leeft'

„Die ersten Dingen bringen den, der es wagt, mit ihnen umzugehen, an die Quelle, aus der er selbst lebt'
(Hugo Kükelhaus)

verstaan ze hem nu. Ze weten nu waar HET vandaan komt. Op zo'n manier geleerd te hebben zal nooit vergeten worden, omdat herkomst en aankomst zonder breuklijn met elkaar verbonden zijn. Het is *exemplarisch* voor ontdekkingen in de toekomst. Het is *genetisch* ontstaan op een *socratische* manier en is van esthetische kwaliteit. Het is een harmonieus samenspel, dus *pedagogiek tussen heimwee en verlangen*. (Zie de hoofdstukken 2 tot 6 van 'Onderwijskunst. Handboek voor exemplarisch onderwijs', Gouda: Driestar educatief, 2005).³

kennissen, de zaken die hier gedrukt staan, misschien een beetje verkleed, in een ander kostuum, maar toch herkennen ze hen. Het schrift bevat de noten voor de viola van Beethoven's op. 18, nr. 4, die Philipp op de muzieklesenaar van zijn vader heeft gevonden. Nu willen alle kinderen 'echte' noten meebrengen. En van nu af aan musiceren we uit hun liederenboeken, maar we doen ook twee- en driestemmige kleine dansjes, inventionen, ... van Bach, Haydn, Mozart ... We doen dat alles 'alleen maar' ritmisch, maar dan ook helder en duidelijk!

En de zaak gaat door:

Tegen eind van een les wordt de deur heftig opgedaan. Philipp, druipnat van de regen, vliegt

'De dingen maken zich (of worden) open door eraan deel te nemen en niet als naar hen gegrepen wordt'

„Die Dinge ergeben sich zur Teil-name, nicht im Zugriff'
(Hugo Kükelhaus)

naar binnen. Hij heeft een groot schrift onder zijn arm. Niemand kan hem tegenhouden. Zijn moeder niet, die buiten opgewonden op hem moppert, en ook ik niet, die hem vriendelijk vraag nog maar even te wachten. Philipp heeft gewoon geen tijd om te wachten: 'Ik kan dit allemaal lezen, *alles* wat hier staat!' En dan bladert hij in het schrift en leest voor:

stap stap stap hin-ke stap stap stap stap sta wacht!
sprin-ge, sprin-ge, stap stap, hup-pel, sprin-ge sta ...

Hij bladert ongeduldig:

trippeltrappel trippeltrapp trippeltrappel schritt

enzovoort, enzovoort.

Alle kinderen in het lokaal en allen die buiten

Noten

¹ Portmann stelt dat de baby van een mens in vergelijking met de jongen van allerlei andere wezens extreem vroeg geboren wordt. Bij zoogdieren signaleert hij een trend van een grote worp met snelgroeiende, nog totaal hulpeloze, jongen naar een kleinere worp van hoog ontwikkelde jongen. Zo loopt een pasgeboren gnoe een half uur na de geboorte al mee in de kudde. De mens is een uitzondering op deze 'regel'. Weliswaar is de worp zo klein mogelijk, maar een mens is bij de geboorte hulpeloos en onderontwikkeld. Eigenlijk zou de draagtijd volgens Portmann 21 maanden moeten duren. In feite is dat ook zo, zo stelt hij, zij het dat een jaar van die tijd buiten de baarmoeder wordt doorgebracht.

² 'Hocket' : Zwitsers: 'Ga zitten!'

³ De laatste drie zinnen zijn een toevoeging van de vertaler.